

Un dia amb el Pare Miquel Batllori

L'últim gran humanista

Miquel Batllori (Barcelona, 1909) historiador de la cultura i de la religió, manté als vuitanta-un anys la il·lusió per la recerca, tal com un jove universitari. Els esdeveniments polítics actuals, la seva trajectòria vital i la passió per la cultura, configuren l'itinerari d'aquesta entrevista.

"L'any 70, encara, en Pla deia que jo només publicava banalitats".

RAFA GIL

Ens acull, al fotogràfic i a mi, en aquest dia de gran calor d'agost, vestit amb una impecable pulcritud: americana fosca i corbata gris clar. A fora, a les places i carrers de la vila turística de Montserrat, formiguen a ple sol milers de visitants que ni ells mateixos saben què hi han anat a fer. Per

arribar a la porteria del monestir, ens ha tocar fer mitja hora de cua de cotxe, i obrir-nos pas entre la multitud. Li dic al P. Batllori que, per culpa de la massa montserratina, hem fet una mica tard a l'hora de l'entrevista: "millor", diu, "així he pogut acabar de prendre unes notes...". Les vacances de cada any consisteixen a treballar unes setmanes a la biblioteca de

Montserrat. De matí, fins a l'hora de dinar. A la tarda, fins a l'hora de sopar. Té prop de vuitanta-un anys.

Passada la porteria, ens guia per un laberint de portes, corredors, sales i escales. "Aquest retrat és d'un valencià", diu passant; "d'Espinosa: la cara és bona, però les mans no: les degué fer algun deixeble..." Ací, el P. Batllori disposa del que podríem

dir una *suite* monàstica: una habitació i una saleta. En la mitja penombra, els mobles clàssics, els quadres, les cortines, reforcen la sensació de "luxe monacal", si és que tal cosa es pot dir sense contradicció. També hi ha un mig silenci: el Montserrat turístic és allà mateix, però a molts mons de distància. Comencem.

—Ara, quan veníem, jo me l'imaginava a vostè, en aquells anys que treballava sobre els jesuïtes expulsats a Itàlia, el dia que va descobrir, al claustre de la Cartoixa de Bolonya, la làpida funerària del P. Joan Baptista Colomes...

—Va ser una casualitat, perquè no els enterraven tots junts, sinó que un dia, passejant per aquell claustre, entre altres tombes, van descobrir aquella làpida... Em va impressionar molt. Recordo que em va fer pensar en Ciceró, quan anava passejant per Siracusa i, sota unes brosses, va descobrir el sepulcre d'Arquimedes, i pensava, com vaig pensar jo: com és possible que una persona que va ser tan important tinga el seu sepulcre ací, amagat i desconegut.

Era valencià, aquell P. Colomes —"ex hispana domo valentina", diu la làpida—, com altres jesuïtes que va estudiar el P. Batllori (Andrés, Lassala, Serrano, Conca, Eximeno, Miralles...) i que van fer un impacte tan gran a la Itàlia del XVIII. Els seus amics italians li van posar una làpida amb una inscripció elogiosa. A València no li hagueren fet ni això.

—Si li he recordat aquesta anècdota, és perquè em sembla que il·lustra una cosa important: com si vostè hagués anat per la vida, vull dir pels arxius, per les biblioteques, buscant el detall, aquella cosa que ningú no coneixia o a la qual ningú havia donat importància abans... i que era transcendental, que explicava altres coses.

—És que, per recordar aquella expressió nietzscheana, hi ha anècdotes que són categòriques, que representen una actitud o un fet intel·lectual. I aquell moment va ser molt important, per a la cultura europea i per a la nostra. Però no és que jo hagi anat buscant aquests detalls, és que els he anat trobant.

—Com si vostè no s'hagués proposat allò que en diem "grans temes" o "grans descobriments", sinó treballar en coses aparentment, només aparentment, d'importància secundària —els jesuïtes expulsats, el lul·lisme a Itàlia, els mallorquins a Trento, les cartes dels Borja...— temes als quals no havia fet cas ningú i que, tractats per vostè, han resultat de primera magnitud.

—Podien semblar secundaris, però no ho eren. Els temes grans als quals jo m'he dedicat, per ordre cronològic, serien la cultura catalana medieval, la temàtica dels Borja, Gracián i el Barroc, els jesuïtes exiliats, i les relacions església-república a l'entorn del cardenal Vidal i Barraquer...

—Tornant als jesuïtes del XVIII exiliats a Itàlia: d'acord que és un tema important, i que alguns historiadors ja ho sabien... ¿però si no hagués treballat vostè, hauríem arribat a saber que va tenir un pes tan gran a Itàlia l'obra d'aquells homes...?

—En realitat, el primer projecte que teníem, amb el P. Casanoves, era publicar la correspondència dels jesuïtes catalans i valencians, i aragonesos també. Però vingué la guerra civil i el franquisme, i allò no va ser possible. Llavors jo hi vaig continuar treballant, fins que l'any 66 vaig publicar aquell volum *La cultura hispano-italiana de los jesuitas expulsos*, on faig un nou enfocament d'aquesta cultura, per sectors, i una sèrie d'estudis monogràfics... Sí que és veritat que, arran d'aquest treball, la gent s'hi ha interessat més, i que és un punt de referència. Ha estat un punt de partença, després del qual molts historiadors han continuat treballant.

(O siga, que jo tenia raó).

—Jordi Rubió deia que vostè havia anat buscant el missing link, com Darwin, buscant la baula o l'anella perduda que explica lligams que no sabíem, que dóna sentit...

—Em penso que Jordi Rubió no digué que jo havia anat trobant aquests missing links. Jo, com a català, vaig interessar-me més per l'edat mitjana que no pas per l'època moderna, però els estudis de cultura catalana medieval en gran part els havia de fer privadament. Per això, quan jo anava pels arxius i biblioteques cercant la documentació del segle XVIII, tot el que em sortia sobre autors medievals de llengua catalana, sobre Ramon Llull, Arnau de Vilanova, Ramon de Penyafort, Ramon Muntaner, Sant Vicent Ferrer... jo anava prenent nota. Així, vaig anar passant d'un final de l'edat mitjana —que per als historiadors alemanys és el començament de l'edat moderna— fins al segle XVIII.

—I això és el més admirable, que vostè...

—No hi ha res admirable.

—Sí. Una cosa admirable, perquè és rara, és que vostè és un gran historiador sense ser un gran especialista d'una cosa determinada, en un moment determinat, i només això. Perquè això és el que fan

ara tots els historiadors: només una cosa, un tema, uns anys, i prou. I vostè ha fet història, com a mínim des de l'edat mitjana fins al segle XVIII, i més.

—En la periodització que fan els alemanys, l'edat moderna comença entorn de 1300, amb els primers intents d'autonomia de l'estat respecte a l'església, els primers humanistes..., es forma ja una societat que durarà fins a la revolució francesa. I això és el que jo he estudiat sobretot: aquesta edat moderna. Els únics treballs en què he depassat aquest període són els que he fet sobre la Segona República, i alguna cosa sobre Balmes. Ara, com que en el Congrés d'Història de la Corona d'Aragó del 1962 em tocà fer la ponència de síntesi sobre la cultura catalana del segle XII al segle XV, l'època de la dinastia de Barcelona, també he fet alguna excursió més enrere. Però jo sóc, més aviat, un historiador de l'edat moderna.

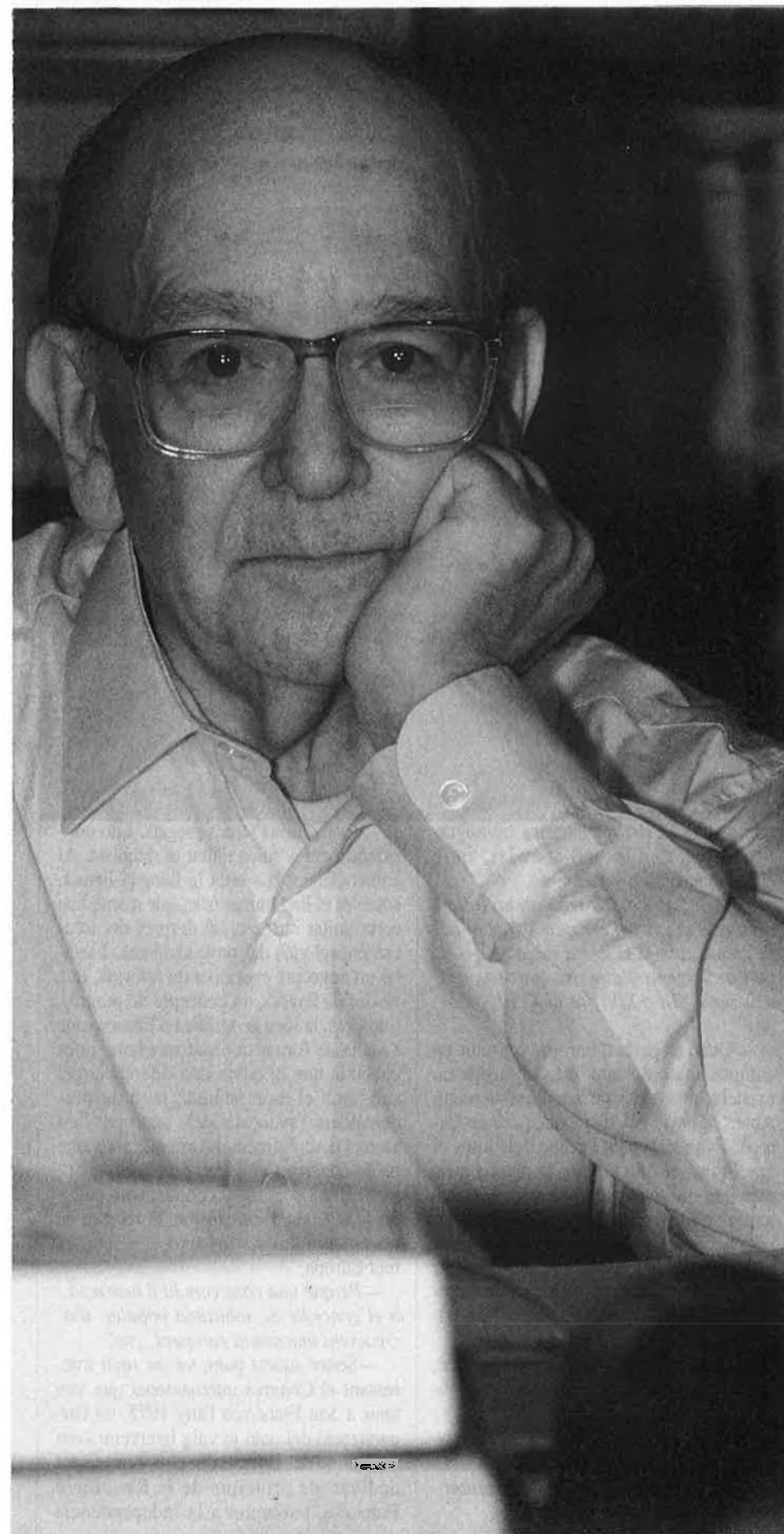
—¡No són res, cinc segles! En fi, escoltant-lo a vostè, fa l'efecte que, malgrat tot, encara és possible continuar practicant la història humanista, la història vista des d'una perspectiva temporal àmplia, no l'especialització en un centímetre quadrat d'història.

—Ha de tenir en compte que jo estic a punt d'arribar als vuitanta-un anys, i per tant de la meua generació en queden molt pocs. Però, sobretot, jo vaig començar a ensenyar història de l'església i de la cultura a la Universitat Gregoriana, i aquests palets errabunds que són les meves publicacions queden sempre emmarcats en la trajectòria de les meves lliçons, que eren una temàtica general. Per tant, quan jo havia d'explicar Ramon Llull, ho feia en el context dels moviments de reforma de l'església, que comencen amb Joaquim de Fiore i arriben fins al segle XV. Tot entrava en una visió general. Encara que de publicacions de tema general jo n'he fet poques: alguna sobre el Barroc, al voltant de Gracián, alguna sobre il·lustració i cristianisme, que és un tema cabdal. Però normalment jo enfoco aquests grans problemes dins dels temes monogràfics.

Jo diria que és aquesta, precisament, una manera exemplar de fer història. O la marca que identifica un gran historiador a diferència d'un simple especialista. Però no li ho dic.

—¿Què ha buscat més, en els seus treballs d'història cultural: el joc de les idees, l'ambient social, allò que se'n diu "l'esperit del temps", o els homes com a protagonistes?

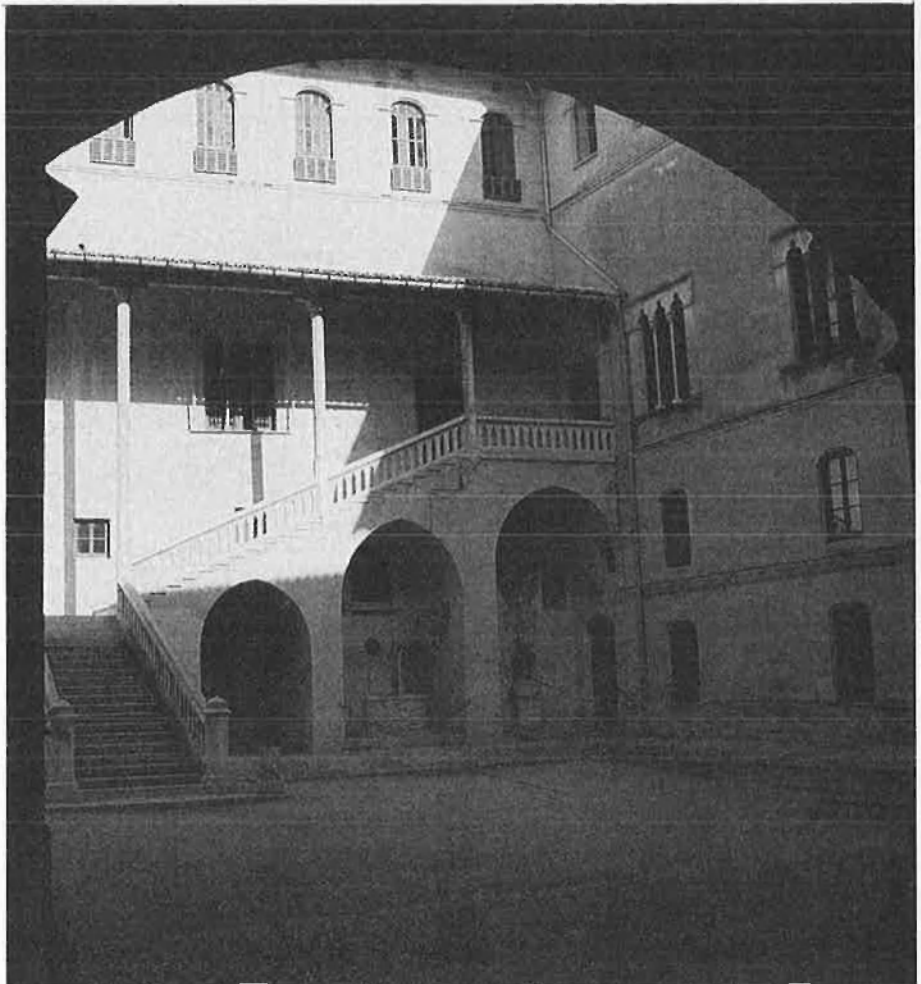
—Jo crec que totes aquestes coses ple-gades. He arribat molt tard per a fer histò-

"Abans hi havia la Cristiandat, però no Europa. És precisament l'avanç dels turcs el que fa pensar que Europa és alguna cosa més que una unitat religiosa: que té una unitat cultural".

ria social. Encara que aquesta història ja venia des de començament de segle, abans i tot de l'escola dels *Annales*, que tant va influir en Vicens. Ell va ser qui va endegar aquests estudis d'història econòmica i social, amb els treballs sobre Ferran el Catòlic i sobre Joan II. Per a mi això ha estat sempre un interès més fragmentari. Darrerament ha sortit un llibre meu que es diu *Cultura e finanze*, on parlo de la fundació dels col·legis de jesuïtes i de la situació econòmica d'Europa en la segona meitat del segle XVI i en tot el selge XVII. Aquests temes d'història econòmica els he hagut de tractar de vegades sota condicionants externs, i els he publicat en miscel·lànies, en comunicacions de congressos o en ocasions així.

No es pot saber per quantes coses ha arribat a interessar-se aquest home, ni sobre quantes ha treballat. Ni vull preguntar-li sobre quantes ha publicat. El 1957, el prof. G.M. Bertini publicava a Torí una bibliografia de Miquel Batllori, amb un total de 170 (cent setanta) títols. D'això ja fa trenta-quatre anys, i el P. Batllori en tenia quaranta-sis. No ha parat de treballar ni de publicar, des de llavors. De manera que intenten vostès fer-se una idea, si és

que poden. Les seves darreres bibliografies ultrapassen les mil entrades, entre elles cinquanta-un volums.

—*Vostè ha estat, en realitat, un historiador de la cultura europea. ¿Què hi ha de comú, quin és el motiu subjacent, o el motiu dirigent, d'aquesta Europa, des dels segle XIII o XIV, fins al XVIII, o fins ara?*

—Quan es parla d'Europa, cal tenir en compte una cosa: una idea d'Europa no existeix, abans del primer Renaixement. Abans hi havia la Cristiandat, però no Europa. És precisament l'avanç dels turcs el que fa pensar que Europa és alguna cosa més que una unitat religiosa: que té una unitat cultural. Els turcs són al·lògens no només per ser islàmics, sinó perquè tenen una altra cultura. No debades el primer que va parlar d'Europa com a unitat cultural va ser l'humanista Enea Silvio Piccolomini, que després va ser el papa Pius II.

Curiosament, pense jo, si no vaig errat, aquest papa és qui va canonitzar Sant Vicent Ferrer. Coses que passen.

—*Però ¿què hi ha de comú, en aquesta cultura europea? ¿la idea del poder, la idea de la ciència, de la racionalitat, de la llibertat?*

—Tots aquests temes plegats. I no considerar com a única unitat la religiosa. Al començament ens unia la llengua llatina, sobretot el llafí humanístic, que manté una certa unitat intel·lectual després del trencament religiós del protestantisme. I també un concepte continuat de reforma, que ve des de llavors, un concepte de progrés. I després, la idea geogràfica d'Europa, que s'acaba de formar a l'edat moderna: ja es coneixia que hi havia una diferència pel sud, amb el món islàmic; però després coincideix l'avançada dels turcs per l'est amb el descobriment d'Amèrica: això acaba de concretar una idea geogràfica d'Europa. Hi ha per tant el contrast amb cultures al·lògenes, l'humanisme, la recerca de noves disciplines... tot això és el que va fent Europa.

—*Perquè una cosa com la il·lustració, o el concepte de sobirania popular, són creacions únicament europees, ¿no?*

—Sobre aquest punt, va ser molt interessant el Congrés internacional que van tenir a San Francisco l'any 1975, en l'organització del qual jo vaig intervenir com a membre del Bureau directiu, i que es va dedicar als principis de la Revolució Francesa, i sobretot a la independència

dels Estats Units d'Amèrica. I un dels temes centrals va ser el dels drets de l'home, que apareixen a Amèrica com a drets del ciutadà (americà), però a França com a drets de l'home com a tal, estrictament units a la idea de llibertat. És important també que aquesta idea de drets de l'home, de respecte a la persona, només s'haurien donat en les religions monoteistes no panteistes, i especialment en la cristiana. És el tema que proposà Roland Mounier i què es va discutir molt.

—Vull fer-li, abans de dinar, unes preguntes ràpides: per què va triar, per als seus estudis, aquests temes, o personatges i no uns altres. Arnau de Vilanova:

—Perquè en les meues recerques a Itàlia vaig veure que hi havia hagut uns personatges de llengua i cultura catalanes, d'una dimensió extraordinària en la cultura europea, i un era Vilanova...

—¿I si li pregunte per LLull?

—Igual, la seua importància, vist des d'Itàlia, és enorme: jo he treballat sobre el lul·lisme italià...

—¿Gracián?

—Perquè es jesuïta, i m'interessava molt. Era un jesuïta de la frontera, i per tant atípic.

Jo crec que el P. Batllori també és un jesuïta atípic. Però seguim.

—¿Els Borja?

—Em vaig començar a interessar per Sant Francesc de Borja, ja des del temps que vaig passar a Gandia, entre el 1928 i el 1930; per certs lligams molt antics d'afinitat o de parentiu amb la família; i sobretot perquè vaig tenir la sort de poder estudiar els nou volums manuscrits de lletres catalanes d'Alexandre VI i el seu entorn, conservats a Roma. Vull dir que la publicació d'aquesta correspondència serà molt important, amb totes les anotacions documentals i estudis. Però si no l'he feta fins ara, és perquè, essencialment jo no sóc filòleg, sinó un historiador. Demanen una anotació històrica, que he anat avançant ja en diferents publicacions. Si les institucions valencianes, com la Conselleria de Cultura, responen a l'interès que ja han mostrat, crec que podrem dur endavant la publicació del gran material recollit als arxius de València per Lluís Cerveró i Gomis. Per la meua part, dels cinc que podrien formar el total, tinc ja tres volums preparats, amb el seu aparat crític, però mancat encara de les notes històriques escaients.

"En les meues recerques a Itàlia vaig veure que hi havia hagut uns personatges de llengua i cultura catalanes, d'una dimensió extraordinària en la cultura europea, i un era Vilanova".

Encara té el projecte i les ganes de fer tots aquests volums, i més volums sobre Vidal i Barraquer, i qui sap què més.

—De Ramon Llull vaig publicar, el 1984 una *Antologia Filosòfica*. La dificultat de fer un llibre sobre l'obra filosòfica de Ramon Llull, és que, sent ell un home tan unitari, es fa difícil de destriar, filosofia i teologia. És difícil àdhuc en la lògica, però més en l'ètica; no té un tractat de virtuts i vicis dedicat al poble, com altres escriptors medievals; llavors, l'ètica de Llull cal de extraure-la de diferents obres...

Tants segles de lul·lisme, pense jo, i ningú fins ara no s'havia atrevit a fer una antologia *filosòfica* de Llull. També m'explica que, per a la *Història del País Valencià*, li demanaren de fer la història de la cultura des del segle XIII fins a començaments del segle XVI, quan la cultura intel·lectual està representada per grans autors que tant escriuen en català com en llatí.

—Allà m'hi he estès a estudiar la projecció d'Arnau de Vilanova, de l'arnaldisme a València, on es van ajuntar també els corrents lul·lians, que acaben integrats en la projecció apocalíptica d'Arnau de Vila-

nova. Això és molt important perquè correspon a una tendència apocalíptica de tipus europeu, que va perdurar fins al temps de la conquesta de Granada: allà es van trobar amb un corrent joaquimític (de Joaquim de Fiore) castellà, que cresqué molt amb la conquesta de Granada, com un primer pas per a la conquesta de Jerusalem i per a la renovació de l'església. De manera que a la cort dels Reis Catòlics es va fer com una fusió dels dos corrents, el català (arnaldisme) i el castellà. El que és interessant és saber si aquell sentit espiritualista de Colom, que li feia creure que havia de portar Crist a nous pobles, i així començaria l'etapa final del món amb el triomf de Crist, si això li venia del contacte amb els corrents apocalíptics catalano-valencians i castellans, o si era una cosa d'arrel directament italiana. Ara acaben d'aparèixer unes cartes, publicades per Rumeu de Armas, on reapareix aquesta visió de tipus teològic i apocalíptic. Algun periodista apressat ha dit que això només fa riure la gent, quan en canvi és una preocupació colombina fonamental, que està al centre del pensament de la baixa edat mitjana i dels inicis de la moderna.

No m'ho esperava, jo, que d'Arnau de Vilanova aniríem a parar a Colom. I a València, si no fos que fa uns anys li han dedicat un hospital, ningú n'hauria sentit ni el nom, d'Arnau Vilanova. A continuació, m'explica tot de noves idees sobre les relacions entre Alexandre VI, Ferran el Catòlic, el descobriment d'Amèrica, les butlles papals i el seu sentit exacte: resulta que els reis de Portugal tenien tantes i tantes butlles papals en favor dels seus descobriments, que Ferran el Catòlic se'n va haver de procurar també d'altres que delimitaren els territoris de les conquestes portugueses i castellana. I encara que ni el rei ni el papa no creien massa en el seu valor, com que els portuguesos en tenien tantes...

Mentrestant, hem dinat copiosament. El P. Batllori s'ha atrevit amb un arròs a la cubana ("L'avi Munné va estar a Cuba, i la mare mantenia la tradició de menjar cada dijous arròs a la cubana...": avui, casualment, és dijous), amb la banana i l'ou. No ha faltat un bon vi negre, ni el cafè. Es queixa només que, arran d'una alerta de cor, li hagen prohibit els havans. Jo li pregunto on s'ha de firmar per tenir la garantia de passar dels vuitanta anys en un estat tan envejable com el seu, i em diu que com es nota que sóc funcionari de l'estat, que tot ho arreglen firmant. A continuació, m'explica una curiosa història sobre la poca simpatia -mútua- que tenia Gra-

cián pels valencians en general i pels jesuïtes, i d'un capítol d'*El Criticón* on, atacant, segons sembla, la hipocresia dels jansenistes de Port-Royal, Gracián ataca igualment els seus col·legues valencians. ¿Què no podrà explicar aquest home, si el deixen parlar?

—Això de la "hipocresia" dels jesuïtes ja era tradicional: jo havia trobat alguns textos sobre la vida opulenta que alguns dies de festa grossa feien a la casa professora de València, amb grans dinars... I a Port-Royal passava igual.

—*Quan vostè va ingressar en la Real Academia de la Historia, Marañón en el*

"Amb els mesu companys bascos, estàvem convençuts que el pervindre del País Basc i de Catalunya depenia del triomf dels aliats".

"Això de la "hipocresia" dels jesuïtes ja era tradicional".

discurs de recepció va dir que vostè "aprendió que el saber real tiene sus fuentes por igual en los textos y en la vida", i la manera com vostè explica les coses m'ha fet recordar aquesta frase, que portava anotada.

—Bé, sí, això és així. Però deixi'm que li digui alguna altra cosa nova sobre els jesuïtes exiliats a Itàlia. Molts d'ells es van dedicar al teatre italià, i els tres més importants eren valencians, Colomes, Lassala i Garcia; i ara hi ha molta gent que hi ha trobat una de les manifestacions més curioses de la dramaturgia italiana neoclàssica. O la importància que va tenir el pare Andrés, també valencià, en la història de la literatura universal. Tan importants van ser aquelles relacions que l'Accademia dei Lincei acaba de convocar un col·loqui sobre el tema, i a mi m'han

demanat un balanç d'obertura sobre l'estat actual de les recerques en aquest camp.

Ara ens porta a visitar la biblioteca del monestir, el fotògraf al·lucina una mica i es posa a disparar la màquina amb l'entusiasme que mereix el lloc. Passem més portes i corredors, pugem escaletes precàries, i arribem al racó —la Sala Cambó— on el P. Batllori s'instal·la per treballar cada estiu. Li pregunto d'on li ve l'interès per Balmes, i resulta que també és cosa de la família: Balmes va escriure el *Criterio* al Prat de Dalt, una masia entre Caldes de Montbui i Sant Feliu de Codines, on la família del P. Batllori tenia la casa pairal, i des de molt petit anava a visitar l'amagatall "on s'havia refugiar Balmes fugint de les bombes d'Espartero". Balmes va escriure el *Criterio* en un colomer, sense notes ni llibres, i el P. Batllori encara va conèixer un vell que va acompanyar el filòsof des de Sant Feliu de Codines fins a Vic: Balmes portava un paraigua, novetat llavors mai vista, i el jovenet s'admirà de veure un bastó que, quan plovia, s'obria. La gran taula on treballa està, com és natural, plena de notes, fitxes i papers.

—Aquí, ara,estic acabant el novè i últim volum de l'arxiu Vidal i Barraquer, de l'abril del 31 al juliol del 36. És un personatge que m'ha interessat per la seva comprensió dels problemes religioso-polítics. Al marge dels vaivens que es produeixen al món en l'interès per la guerra civil o per la república, jo he anat fent durant els estius aquests volums, que crec que serà una feina interessant.

—*Jo volia parlar una miqueta de vostè mateix. A banda dels seus orígens mig rurals i mig urbans, vostè va nàixer a la Plaça de Catalunya, núm. 1. En un ambient familiar de burgesia culta.*

—Certament: mon pare era llicenciat en filosofia i lletres i col·leccionista d'art, i el meu germà advocat i historiador de la ceràmica, ambdós també industrials.

—*¿Realment es considera un producte de la burgesia il·lustrada de Barcelona?*

—Sí. Potser sí. A casa hi havia una bona biblioteca, que jo aprofitava des de petit. I aquestes coses van fent una diferència. Ja durant els estudis, jo tenia uns interessos que la major part dels meus companys no tenien.

—*Acaba el batxillerat, i es troba en cor de fer en quatre anys dues carreres...*

—En tres anys. Vaig fer dret i història; i algunes assignatures de lletres, que no vaig acabar, per això vaig ser deixeble del Dr. Rubió fora de lloc. Però era molt fàcil: dret i lletres alhora, ho feien quasibé tots. A les classes de literatura del Dr. Rubió,

pel prestigi que tenia, acudien molta gent d'història: eren unes classes de projecció europea, universal.

—*Llavors vostè acaba les carreres, l'any 28, i es fa jesuïta: ¿va ser una decisió sobtada, com un rampell?*

—No, no. Una tendència a la vida religiosa la tenia ja des dels quinze anys, però vaig pensar que no estava prou madur i vaig preferir fer abans una carrera universitària.

—*I va anar al noviciat de Gandia. ¿Quin record té d'aquells anys a Gandia?*

—Bastant bon record. Però allà l'esperit cultural no era gaire alt: el món clerical anava amb retard respecte al món civil. I d'altra banda, hi havia un gran desinterès, i fins i tot prevenció, per tot el que fos cultura catalana. I no solament entre jesuïtes valencians, sinó entre els altres, en general.

—*Després, l'any 32, vostè era a Veruela, i arriba la dissolució dels jesuïtes a Espanya, ¿què en va pensar, en aquell moment?*

—En aquell ambient tan endarrerit dels estudis a Veruela, em va costar més adaptar-me a aquella formació que jo no podia aguantar, que no pas haver d'anar a l'exili. Quant a la dissolució mateixa de la Companyia, em va semblar una cosa molt anacrònica. Era una cosa d'esperit del segle passat.

—*Quan arriba a Itàlia, li va fer la sensació que entrava en un món cultural, d'actituds...*

—Molt més ampli. A més, durant els primers anys ja vaig tenir contactes, a Torí, amb gent de la Universitat, medievalistes, hispanistes, filòlegs que s'interessaven per la literatura catalana i provençal.

—*I després d'aquesta experiència, l'any 39 torna a Espanya, a Oña. Degué ser un impacte, aquella Espanya de la primera postguerra...*

—Sí, però era més impacte per a mi l'actitud reaccionària d'alguns jesuïtes catalans i valencians, que no pas a Oña, on hi havia un grup de professors bascos i navarresos que científicament estaven molt alts, i tenien una altra actitud cultural.

—*¿Com va trobar el país, després de la guerra?*

—Un país nou: desfet. Culturalment desfet, i materialment destrossat per la guerra. Amb poques esperances que es redreçés. Amb els meus companys bascos, estàvem convençuts que el futur del País Basc i Catalunya depenia del triomf dels aliats: era l'única esperança.

—*Llavors va anar a Mallorca, del 41 al 47, i allà va continuar treballant: ¿amb quins mitjans?*

—Vaig tenir la sort que dins el nostre col·legi de Monte-Sión hi havia una biblioteca molt important, llavors de l'estat, amb fons antics i manuscrits. I vaig tenir accés a la biblioteca de la societat d'estudis lul·lians, i a una gran biblioteca d'història de l'art a la Diputació. I els directors del col·legi em deixaven totes les tardes lliures per a poder treballar.

—*Tanta feina degué fer, que l'any 47 el criden a la Casa dels Escriptors de la Companyia, a Roma.*

—Sí. Em van cridar des de Roma: per dur-me a Roma, i per traure'm de Catalunya, de les terres catalanes.

—*¿I això per què?*

—Hi havia molta prevenció encara, contra la represa de la cultura catalana. Per exemple, el projecte de treball sobre els jesuïtes exiliats tal com l'havíem projectat amb el pare Ignasi Casanovas, en l'ambient espanyol d'aquells anys ja era impossible, era impensable.

—*I molt poc després, el van fer director de l'Institut Històric de la Companyia.*

—Sí, del 54 al 58. Però llavors ja era professor de la universitat Gregoriana, des de l'any 52. I des de l'any 51 fins a l'any 69, del 1974 al 1980 vaig dirigir també la revista *Archivum Historicum*, que molta gent ho confon amb la direcció d'un arxiu... ¡i jo no he estat mai arxiver!

—*A mi m'impresiona com vostè arriba a Roma, després d'haver estat a Mallorca pràcticament apartat, i en pocs anys es dispara cap als llocs més alts, acadèmics i de direcció, en el món de la investigació històrica, dins i fora de la Companyia.*

—Potser sí, però jo ja portava molta feina acumulada. Això, però, no ho devien veure els ambients culturals de Catalunya, fins el punt que en un escrit datat l'any 70, encara, en Pla deia que jo només publicava banalitats —d'una d'elles, un primer assaig sobre Vicens i Vives, ell se n'havia aprofitat a mans plenes en el seu *Homenot* — i hi afegia que jo, per exemple, sobre el segle XVIII, el 1966, havia promès molt però no havia fet res, ¡quan ja feia anys que havia publicat el volum de conjunt sobre *La cultura hispano-italiana!*

—*De tota manera, va ser una cosa tan ràpida, que l'any 58 a vostè el fan membre de la Real Academia de la Historia. Als 48 anys: devia ser el membre més jove.*

—*Als 47 anys, perquè em van elegir el juny del 57. En aquell moment, sí que era el més jove. A propòsit, vull dir una cosa que no he publicat: hi havia la tradició que a l'Academia de la Historia hi hagués un agustí i un jesuïta, i tots dos els havien matat durant la guerra. Llavors hi havia ja un agustí, el pare Custodio Vega, i, com que a alguns acadèmics no els agradaven els jesuïtes que hi havia a Madrid, va ser Marañón qui va dir: "¿i per què no el P. Batllori, encara que visqui a Roma?" Marañón va donar el nom, i qui va agafar la pilota, molt hàbilment, va ser Jesús Pabón, que havia estat polític de la CEDA de l'ala més oberta: la de Giménez Fernández. Aquell sector més liberal de l'Academia de la Historia, que pensaven que Franco estava per caure, van pensar que, com que hi havia d'haver un jesuïta a l'Academia, estaria molt bé que fos català. En la votació final, no vaig tenir unanimitat perquè hi va haver un acadèmic que no volia un jesuïta, i un altre que no volia un català.*

—*Vostè ha participat, com pocs, en aquell món dels VIP acadèmics, comitès, congressos, tot això.*

—Durant molts anys, com a representant de la Real Academia, he participat en les reunions de la Unió Acadèmica Inter-

nacional, que és una mica el món de l'erudició universal. Després, l'any 1970, vaig ser elegit membre de la directiva del Comitè Internacional de Ciències Històriques, un lloc privilegiat per seguir molt de prop, de cara a la preparació dels congressos internacionals, tots els corrents de la historiografia.

—*I entre això, i congressos, conferències, no ha parat de viatjar.*

—He viatjat bastant, però he sabut alternar els viatges amb la investigació i amb les publicacions.

—*En aquests medis internacionals, ¿vostè què és, sobretot, historiador simplement, representant d'una tradició intel·lectual jesuïta, o representant de la cultura catalana?*

—Historiador cultural i religiós, perquè així em van elegir. I també continuador d'una tradició dins de la companyia i dins de l'església. Al Comitè de Ciències Històriques, encara que m'hi van elegir com a membre espanyol, sempre m'he interessat per la presència i l'actuació dels catalans. Pensi que, des de ben antic, la col·laboració espanyola en els congressos internacionals era de l'Institut d'Estudis Catalans, en primer lloc, i després igualment de la Real Academia de la Historia. Vaig ser elegit al Bureau com a pertanyent

a ambdues institucions.

—*Des d'allà on vostè viu, des de la Roma eterna, des del món de la història, ¿com es veu el món, com un desgavell, o com una cosa que té sentit?*

—Jo que sempre he estat un catòlic liberal, he cregut durant molt de temps que totes aquelles vel.leïtats dels totalitarismes de dreta i d'esquerra, a llarg termini passarien. Quan, a principis de la II Guerra Mundial, semblava que el totalitarisme de dreta anava a dominar l'Europa del futur, jo ja pensava si no seria preferible anar-me'n a Bombai, i almenys allí fer alguna cosa de profit. Però un jesuïta tortosí, que procedia de l'integrisme i que després, com a provincial i amic del cardenal Vidal i Barraquer i del pare Casanovas me'n dissuadí. Aquest home, que els de la FAI van deixar per mort a l'Arrabassada, però que es va salvar, em deia, en la nostra Facultat de Teologia a San Remo: vostè no demani d'anar a Bombai, perquè amb Catalunya no podran, i després tot serà començar de zero, com sempre.

—*La "romanitat ecumènica", que era una mica un mite, s'ha acabat fa temps, les pretensions universals dels cristianisme o del marxisme, també: ¿hi ha alguna forma, o alguna possibilitat d'universalisme?*

—Quant al cristianisme, recordo un assaig de Benedetto Croce (que vaig conèixer prou bé) titulat: "Per què no podem deixar de dir-nos cristians". Ell, que, com a ultrahegelià, no era creient, volia dir que el cristianisme és en gran part el que ha creat l'ambient i la civilització en què nosaltres vivim. Això pot ser la base d'una entesa entre el món cristià occidental i l'oriental, però no ho serà mai per al món xinès o mongòlic, o per al món islàmic. Per tant, l'única unitat possible a nivell mundial ha d'estar fonamentada en uns grans principis compartits. Aquests dies, per exemple, m'ha corprès molt la quasi unanimitat de tots els països contra la posició agressiva de l'Iraq. Això és un fet nou.

—*¿I què representa l'església, en aquest món?*

—Hi ha qui creu que a mitjan segle que ve l'església haurà desaparegut com a institució. Jo no ho crec, però tampoc no crec massa en l'eficàcia de la institució com a tal. Per a mi, els dies d'eufòria i d'esperança van ser els de començament del Concili (Vaticà II), quan semblava possible un ressorgiment cristià i un cristianisme civil. Quan alguna vegada entrava a l'aula del Concili, a la basílica de Sant Pere i hi veia el predomini del to mo-

rat dels bisbes, sobre la porpra i l'or, pensava que l'església es podia reconstruir sobre el color de la penitència, després de tant de triumfalisme passat i depassat.

M'estime més, per no posar-lo en un compromís, no preguntar-li sobre els aires que corren ara pel Vaticà, o si creu o no que han tornat al triumfalisme. Li pregunto sobre quin paper fa la Companyia de Jesús en tot això i s'escapa dient que molts papers diferents, i que en tot cas els historiadors no són profetes. Em queden algunes preguntes més. Però se m'avança ell:

—Jo he estat sempre massa liberal per a ser marxista. Sempre els deia als meus amics marxistes que jo no era marxista no per ser jesuïta, sinó per ser liberal.

—*Aquesta pregunta sí que li la volia fer: ara que a Europa i fora d'Europa, quan deien que els nacionalistes s'havien acabat, resulta que tornen amb força, ¿de quin nacionalisme té vostè por?*

—Queda el nacionalisme compatible amb una visió liberal del món. I em fa por qualsevol nacionalisme, gran o petit, que sigui exagerat, i per tant possiblement agressiu.

—*Després d'una tradició liberal tan llarga, i després del descrèdit del marxisme, ¿no creu que s'està donant a Eu-*

"Potser hi ha molts més jesuïtes fora de la Companyia que dins".

RAFA GIL

ropa una tendència al tancament, a la intolerància, o a la reacció?

—Jo sóc molt hegel·lià, i crec que el món avança per síntesis. És evident, per exemple, que el socialisme democràtic actual és molt diferent de la democràcia liberal pura i del socialisme pur... Per tant, no veig aquesta posició: ara s'acaba un període, i ara en comença un de contrari. No crec en les visions apocalíptiques, ni en les de tipus feixista que consideren un estat immutable. El món és canvi i pluralitat i un seguit de síntesis. Fins i tot entre els jesuïtes, i ja des de Sant Ignasi.

—Ara voldria fer-li unes preguntes finals, purament impressionistes. Vostè ve cada estiu a Montserrat: ¿de vacances espirituals?

—Mitges vacances. Dedico també alguns dies, més intensament, a la vida espiritual.

—¿I un punt de recança benedictina, de buscar la pau del claustre, després de córrer pel món?

—No tant. Perquè moltes temporades, quan tinc molta feina a Roma, també he de tancar-me i deixar totes les invitacions, i tots els simposis i conferències, i aïllar-me igualment.

—I passant a les coses més materials, ¿què significa per a vostè un bon vi, un bon plat, o un bon havà?

—Ara ja no puc fumar. L'últim cigar va ser el dia que feia els cinquanta anys de la missa nova, i només en vaig fumar la meitat. No sóc un sibarita, però sé distingir una bona cuina i una cuina mediocre. Ara bé, no jugo la carta d'anar per la vida passant-m'ho bé.

—¿I què significa un homenatge, un doctorat honoris causa, una medalla?

—Miri, quan em van donar el Premi d'Honor, vaig dir que ja havia entrat en l'any vuitanta-unè de la meua vida. En haver-ne complert 79, què és entrar en l'any vuitantè comptat a la italiana, ja em van dedicar un *convegno*, un simposi internacional "Ramon Llull, il lullismo internazionale, a l'Italia". Després va venir l'homenatge a Mallorca, on em dedicaren una miscel·lània d'estudis. Darrerament, a Roma, una sèrie de conferències a l'Acadèmia Espanyola... Llavors, i quan trobant-me a l'Alguer, em van atorgar el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, i quan me'l lliuraren a Barcelona en sentir parlar de mi, pensava, "Mira, és divertit, això que diuen d'aquest senyor". Em pen-

sava que parlaven d'una altra persona.

—Tenia per acabar, dues preguntes molt àmplies, però que m'agradaria que me les contestés de manera molt breu: ¿quina és la cosa més important que ha fet en la seva vida?

—Intentar viure cristianament.

—¿I què pensa que li queda per fer?

—Dependrà dels anys de vida que Déu em doni.

M'ho havia d'haver esperat, que em contestaria una cosa així: és perfectament coherent. Però tota la seua vida, i la seua obra, també han estat perfectament coherents, cosa que no pot dir tothom. Segurament per això es pot permetre una ironia subtil o contar coses que em demana que no escriga després, o saber escapolir-se de les meues preguntes indiscretes (moltes se n'han quedat a la cinta). Quan ja tornem a baixar les escales, li dic:

—Realment, ha actuat vostè com bon jesuïta, en el sentit popular de la paraula.

I em contesta:

—Potser hi ha molts més jesuïtes fora de la Companyia que dins.

Joan F. Mira